

УДК 159.922.76

КОРЕКЦІЙНІ ЗАХОДИ З РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ІЗ СИНДРОМОМ ДАУНА

Ковтун Р.А., к. психол. н.,
доцент кафедри практичної психології
Класичний приватний університет

У статті розглянуто питання специфіки корекційно-розвивальної роботи щодо розвитку комунікативних здібностей у дітей із синдромом Дауна. Виділено вихідні методичні положення при формуванні комунікативних здібностей. Також у статті розроблено схему теоретичної бази для побудови корекційно-розвивальної роботи з розвитку комунікативних здібностей у досліджуваного контингенту.

Ключові слова: корекційно-розвивальна робота, методичні положення, діти із синдромом Дауна, комунікативні здібності.

В статье рассмотрены вопросы специфики коррекционно-развивающей работы относительно развития коммуникативных способностей у детей с синдромом Дауна. Выделены исходные методические положения при формировании коммуникативных способностей. Также в статье разработана схема теоретической базы для построения коррекционно-развивающей работы по развитию коммуникативных способностей у исследуемого контингента.

Ключевые слова: коррекционно-развивающая работа, методические положения, дети с синдромом Дауна, коммуникативные способности.

Kovtun R.A. CORRECTION MEASURES IN DEVELOPMENT OF COMMUNICATION SKILLS IN CHILDREN WITH DOWN SYNDROME

The article deals with the problem of special features of correctional and developmental work in communication skills development of children with Down's syndrome. Basic methodological concepts necessary for communication skills development are singled out. The article also presents the matrix of the theoretical background for creating correctional and developmental work in communication skills development of this group under research.

Key words: correctional and developmental work, methodological concepts, children with Down's syndrome, communicational skills.

Постановка проблеми. Сучасна спеціальна психологія передбачає глибоке і різнопланове дослідження дітей з різним ступенем психічного недорозвинення, але особливого значення набуває дослідження комунікативних здібностей зазначених категорій осіб. На жаль, у науковій літературі не повною мірою розкривається значення розвитку комунікативних здібностей у дітей із синдромом Дауна, а також роль батьків у цьому процесі. Розвиток комунікативних здібностей надасть можливість підвищити ефективність входження дітей із синдромом Дауна у навколишній соціум.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дані, що існують у вітчизняній і зарубіжній науці стосовно осіб із синдромом Дауна, носять більш розгорнутий, інформативний характер в галузі біологічних (біо-генетичних) і клінічних досліджень, тоді як власне психологічні роботи носять узагальнений характер. Вони описують осіб із синдромом Дауна як гомогенну групу з явними або «важкими» проявами розумового недорозвинення, що в цілому не суперечить їхньому реальному статусу (Т. Красовський, Л. Шарміна, 2005). Результативність психо-

лого-педагогічних досліджень, проведених останніми роками з проблеми ранньої корекції (О. Баєнська, К. Лебединська, 1990; О. Мастюкова, 2001; Г. Мішина, 2000; О. Нікольська, 2006; Ю. Разенкова, 2003; О. Стребелева, 2001; Н. Шматко, 2003 та ін.), створили наукові передумови для більш уважного аналізу стану зазначеної проблеми. Незважаючи на глибину і своєрідність інтелектуального порушення осіб із синдромом Дауна, вони мають у своєму розпорядженні можливості до розвитку психічної діяльності.

Водночас, як показують власні спостереження й аналіз літератури з цієї проблеми, деяким гальмом у розвитку психологічної допомоги в зазначеній групі дітей і їхніх батьків виступає тенденція, що зберігається в сучасній клініко-психологічній практиці – розглядати синдром Дауна як стан безперспективного психічного розвитку. На рівні прийняття конкретних рішень висновки такого роду узагальнюються в поняття «ненавченість», що створює в суспільстві комплекс негативних соціальних стереотипів і етичних проблем щодо дітей із синдромом Дауна та їхніх батьків (Н. Ри-

гіна, 2003; І. Сергєєва, 2003; Л. Шипіцина, 2005).

Результативність психолого-педагогічних досліджень, зроблених в останні роки з проблеми ранньої корекції (К. Лебединська, О. Мастюкова, Г. Мішина, О. Нікольська, Ю. Разенкова, Н. Шматко та ін.), створили наукові передумови для більш уважного аналізу стану проблеми, що стосується осіб із синдромом Дауна, які, незважаючи на глибину й своєрідність інтелектуального порушення, мають у своєму розпорядженні можливості розвитку психічної діяльності.

Основою для дослідження базових складових психічного розвитку дітей є праці А. Семенович, К. Лебединської, О. Нікольської [2; 3]. Аналіз цих робіт дозволив конкретизувати структуру психічного розвитку і психічної діяльності, а також виявити зміни в цій структурі при різних видах розвитку. Базовими складовими розвитку є довільність психічної активності, просторові та просторово-часові явлення, базова афективна регуляція.

У свою чергу, кожна з базових складового розвитку є досить складною багаторівневою системою, що планомірно розгортається (формується) у процесі розвитку дитини. Основним законом подібного формування можна вважати такий: «Своєчасність і послідовність вирішують все».

Введення в структуру психічного розвитку дитини додаткової «макроодиниці» – базових складових розвитку – є конкретизацією теоретичних положень Л. Виготського [1] про перехід «...від фенотипічної до каузально-динамічної точки зору в методиці вивчення і діагностиці розвитку». Пропоновані базові складового розвитку спираються, з одного боку, на нейробіологічні, функціональні і соціальні характеристики, з іншого – самі є передумовами для формування вищих психічних функцій (ВПФ).

Особливої уваги заслуговує вивчення психокорекційних заходів щодо розвитку комунікативних здібностей дітей із синдромом Дауна. Саме цій проблемі присвячена дана стаття.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у виявленні особливостей корекційно-розвивальної роботи щодо розвитку комунікативних здібностей у дітей із синдромом Дауна.

Завдання дослідження:

1. Виділити вихідні методичні положення при формуванні комунікативних здібностей у дітей із синдромом Дауна.

2. Розробити схему теоретичної бази для побудови корекційно-розвивальної роботи з розвитку комунікативних здібностей у досліджуваного контингенту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Корекційна робота з формування комунікативних здібностей у дітей із синдромом Дауна буде сприяти виникненню в них потреби до встановлення визначених соціальних відносин зі своїми однолітками.

Практика нашої діагностичної і корекційно-розвивальної роботи з дітьми різних категорій показує, що базові складового розвитку дитини, виділені нами, є первинними відносно до всіх вищих психічних функцій (ВПФ). Тому оцінювання й аналіз діяльності дитини з погляду особливостей формування саме цих складових психічного розвитку та їхнього впливу на подальший розвиток ВПФ найважливіші при заглибленій психологічній діагностиці.

Слід зазначити, що для будь-якого варіанта умовно нормативного розвитку або такого, що відхиляється, характерна визначена структура сформованості базових складових розвитку.

Це положення дає можливість проводити як оцінювання індивідуального розвитку дитини, так і типологізацію розвитку, що відхиляється. Для різних форм розвитку, що відхиляється, була показана специфічна структура сформованості трьох складових психічного розвитку дитини. Наприклад, розумово відсталі діти характеризуються власним «профілем», специфічним формуванням і взаємодією базових складових.

З урахуванням специфіки профілю базових складових психічного розвитку може бути адекватно поставлений психологічний діагноз дитини і зроблений достовірний прогноз її розвитку.

Насамперед можна виділити такі вихідні методичні положення, що, на наш погляд, треба враховувати при формуванні комунікативних здібностей у дітей із синдромом Дауна:

– засвоєння дитиною суспільного досвіду відбувається в процесі її спілкування з дорослими і з їхньою особистою участю;

– необхідною умовою розвитку дитини є її емоційно-особистісний контакт з дорослим;

– створення передумов до співробітництва з дорослими і з однолітками може бути забезпечене системою прийомів, спрямованих на набуття дитиною соціального й емоційного досвіду, зафіксованого в слові;

– включення дітей у спільну ігрову діяльність сприяє вдосконаленню в них навичок колективної діяльності, формує основи психологічної готовності до навчання в школі;

– підготовка й організація занять передбачають індивідуально-диференційний

підхід у навчанні, систематичність і поступовість, повторюваність і концентричність процесу, зв'язок з життям і використання матеріалу, доступного розумінню дітей.

На першому році навчання вирішувалися завдання формування уявлень про:

- себе (вчити дітей впізнавати себе на фотографії, називати своє ім'я, частини свого тіла й обличчя, знати їх призначення);

- свою родину (знати і називати імена батьків, інших родичів, впізнавати їх на фотографіях);

- людей, близьких по щоденному спілкуванню (вчити дітей називати імена однолітків, впізнавати їх на фотографіях).

При виборі методів роботи з дітьми із синдромом Дауна ми ґрунтувалися на положенні, відповідно до якого ознайомлення з новими якостями, властивостями і відношеннями предметів і явищ навколишньої дійсності повинне відбуватися таким чином, щоб пізнаваний об'єкт був пов'язаний з цілеспрямованою діяльністю дитини.

Для вирішення зазначених завдань використовуються різні методи навчання: екскурсії; спостереження за явищами соціального життя; бесіди про проведенні спостереження; дидактичні і рухливі ігри; спеціально організований дитячий досвід (хороводи, інсценівки); узагальнення цього досвіду в мовленні дітей; читання художньої літератури; демонстрація кінофільмів і діафільмів.

В експерименті взяли участь 12 дітей від 6 до 11 років з діагнозом синдром Дауна. Діти були задіяні в експериментальному навчанні протягом двох років. Навчальний експеримент починався з організації педагогічних умов, визначення рівня уявлень про себе, напрямів і змісту спеціально організованого корекційного впливу, проведення консультацій із психолого-педагогічним персоналом дошкільної установи.

Результати констатувального експерименту показали, що первісні уявлення про себе в цих дітей розвиваються нерівномірно, стрибкоподібно і навіть до кінця дошкільного віку не досягають рівня розвитку дітей молодшого дошкільного віку, які нормально розвиваються. Ці уявлення не диференціюються і не збагачуються, що, у свою чергу, утруднює орієнтування дитини в соціальному оточенні, побудову відносин з іншими людьми. З метою проведення корекційно-психологічної роботи з формування первісних уявлень про себе в дітей із синдромом Дауна створено такі психолого-педагогічні умови:

- встановлення емоційно-особистісного контакту кожної дитини з дорослим;

- урахування рівня розвитку в кожній дитини способів засвоєння суспільного досвіду;

- забезпечення системою прийомів, спрямованих на набуття кожною дитиною соціального й емоційного досвіду, зафіксованого в слові;

- спеціально організоване навчання дитини в умовах рольової гри з метою формування механізму ідентифікації;

- індивідуальний і диференційований підхід до кожної дитини;

- систематичність і послідовність, повторюваність і сконцентрованість запропонованого змісту програмного матеріалу, його зв'язок із щоденним досвідом дитини;

- поетапне включення батьків або осіб, що їх замінюють, у взаємодії зі своєю дитиною;

- взаємодія всіх педагогів (психологів, вихователів, учителя-дефектолога, інструктора з фізичного виховання і музичного керівника) щодо забезпечення соціального розвитку;

- включення соціального розвитку дітей у різні види діяльності (формування елементарних математичних уявлень, образотворча діяльність, музичні і фізкультурні заняття, ознайомлення з навколишнім світом);

- створення предметно-розвивального середовища в групі.

Корекційно-психологічна робота з формування первісних уявлень про себе самого в дітей із синдромом Дауна включала такі аспекти:

- ознайомлення дітей зі своїм організмом, частинами тіла й обличчя, їх функціями, зовнішнім виглядом;

- формування уявлень про своє ім'я, прізвище;

- формування статево-вікових уявлень;

- формування елементарних потреб, бажань, інтересів;

- організація власного соціально-емоційного досвіду;

- формування уявлень про свою родину і про відносини в ній.

Відповідно до виділеного змісту на першому році навчання вирішувалися конкретні завдання:

- розпізнавання і називання основних частин тіла й обличчя (руки, ноги, голова, очі, ніс, язик, рот, волосся на голові, а також живіт, спина, тулуб, пальці тощо);

- визначення найпростіших функцій деяких частин тіла й обличчя (руки торкають, беруть, ляскають; ноги ходять, бігають; очі дивляться; вушка слухають; рот їсть, говорить та ін.);

- впізнавання себе в дзеркалі, на фотографіях, називаючи своє ім'я;

– вироблення навичок відгукуватися на своє ім'я, давати емоційну і рухову реакцію на нього; називати своє ім'я, відповідаючи на питання: «Як тебе звати?», «Як твоє ім'я?»;

– виділення себе за статевою ознакою (зовнішньою ознакою), віднесення себе до дівчаток або хлопчиків;

– вироблення вміння звертати увагу на свої базові потреби (їжа, сон, відпочинок, гра);

– фіксування комфортного стану дітей на прихід, перебування в групі, закріплення стану позитивними словами: «добре», «здорово», «весело»;

– виділення близького дорослого, психологів, однолітків, звертаючи увагу на їхні

дії, емоційно реагуючи на них; підкріплення емоційної реакції на ласкаве звертання до дитини знайомого дорослого;

– уміння виділяти маму (або іншого близького дорослого), даючи емоційно-рухову реакцію (ініціативну посмішку, рухову реакцію з називанням імені);

– навчання вміння використовувати емоційно-тактильні способи для вираження почуття прихильності до близьких дорослих.

Перелічені вище завдання були розподілені по кварталах. Такий підхід до планування спеціально організованого корекційного впливу на формування первісних уявлень про себе в дітей із синдромом Дауна забезпечував послідовність і систематичність у роботі та був невід'ємною частиною

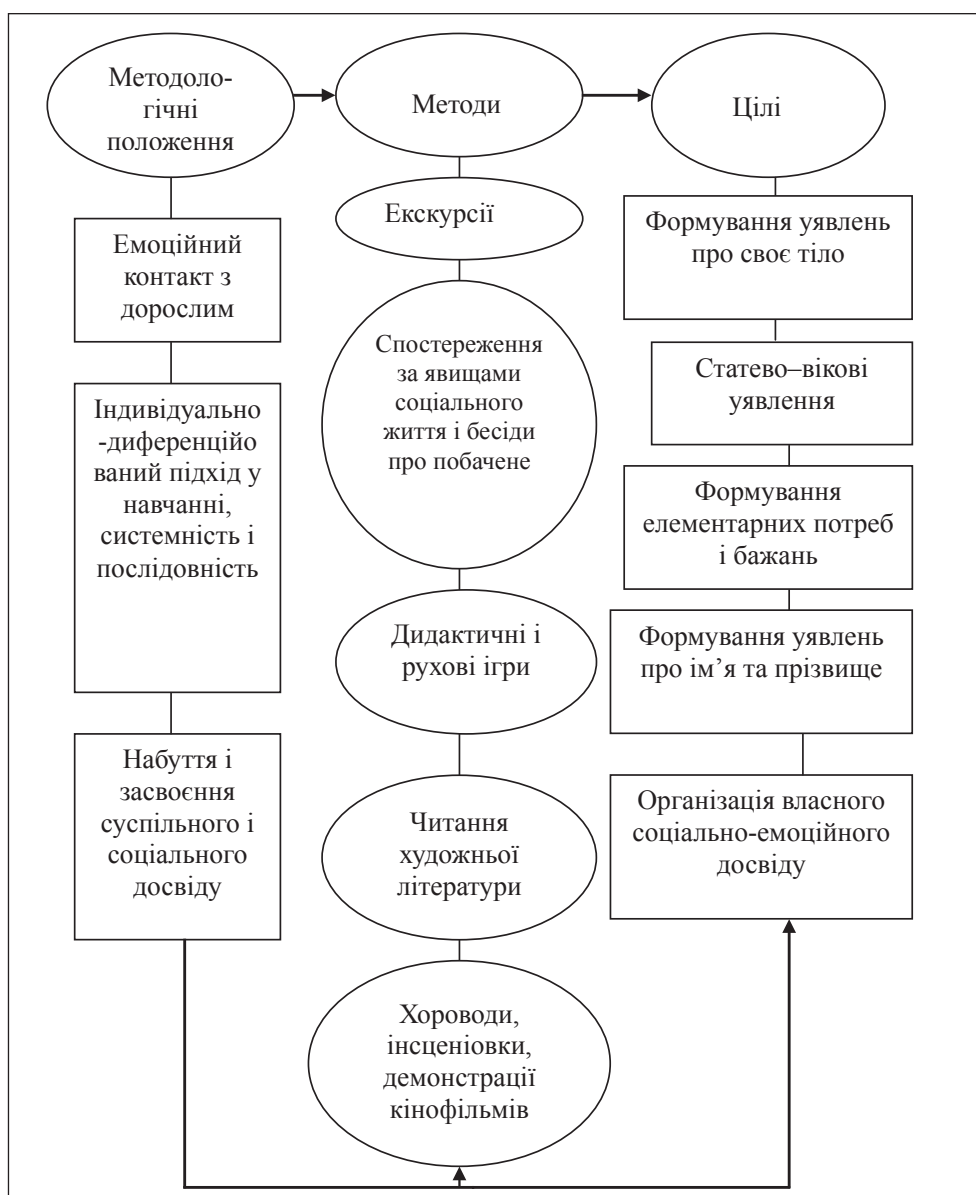

Рис. 1. Схема теоретичної бази для побудови корекційної роботи з розвитку комунікативних здібностей у досліджуваного контингенту

всього корекційно-психологічного процесу, проведеного в спеціальній дошкільній установі-інтернаті компенсаторного виду м. Запоріжжя (рис. 1).

Після завершення дворічного експериментального навчання був проведений контрольний зріз з метою виявлення засвоєння випробуваними розробленого програмного змісту і визначення ефективності запропонованої методики.

Результати контрольного зрізу показали більш високий рівень сформованості первісних уявлень про себе в дітей із синдромом Дауна експериментальної групи. Сформовані уявлення про себе в дітей із синдромом Дауна, що пройшли експериментальний розвиток, вплинули на встановлення стосунків між дітьми в групі, а також на відносини між дітьми і їх батьками. З огляду на те, що необхідно не тільки розвинути уявлення дитини про власне «Я», а й про «Я» іншої людини, спонукати до розуміння інших і відповідної емпатійної поведінки, корекційні заняття ми поєднали з навчанням взаємодопомоги, вдячності, розуміння.

Наша практика дала змогу виявити такі особливості цього процесу. Старші діти здебільшого охоче допомагають молодшим, але іноді вихователь повинен вплинути на деяких дітей, що ухиляються від допомоги, і викликати свого роду емпатію. Домагається він цього емоційною розповіддю про те, як малюта втомилися переносити маленькими цебрами пісок на свою ділянку, ходити за піском багато разів; говорить про те, як малютам хочеться скоріше пограти в пісочку, і пропонує швидко їм допомогти, адже в старших дітей є більші носилки й цебра і вони сильніші. При цьому вихователь піклується про те, щоб діти, які отримали допомогу, подякували за неї. Спілкування між дітьми, регульоване дорослими, створює атмосферу дружелюбності, що не відразу вдається дітям. Вони не розуміють, за що потрібно дякувати. У цьому випадку їм необхідно пояснити, що той, хто допомагає, дарує їм свою трудову добру участь.

Спочатку гарні вчинки дітей мотивуються прагненням заслужити похвалу, добре ставлення дорослих, а потім – безпосереднім переживанням задоволення від радості й подяки товаришів, малят. Це видно по їх обличчях, жестах, іноді навіть по прагненню обійняти один одного. Крім того, співчутливе емоційне ставлення дорослих передається дітям і спонукає їх до прояву доброти, співчуття і дружелюбності. Це ставлення стає їхнім власним переживанням, а потім – і більш стійким почуттям,

що входить у їх поведінку, а згодом – і в структуру їхньої особистості.

Для того щоб домогтися соціально позитивних вчинків дітей, які усвідомили своє Я, насамперед необхідно викликати в дітей довіру своїм уважним, позитивним ставленням. Добре організоване життя, чіткий розпорядок, систематична і неухильна, але доброзичлива вимогливість найбільш ефективні. Як заспокійливий захід, спочатку застосовується пропозиція посидіти на стільчику окремо від інших дітей або на короткий час перевести дитину в іншу групу. Психолог у цьому випадку є еталоном для дітей; важливо, щоб своїм емоційним, позитивним ставленням до дітей, своїм прикладом він викликав у них емпатію до своїх товаришів. Для дітей із синдромом Дауна важлива похвала, схвалення за гарний учинок. Важливо емоційне роз'яснення наслідків неправильного вчинку, погано виконаного доручення. Постійне спостереження за дітьми, виявлення їх особливостей, мотивів, причин того або іншого вчинку забезпечувало індивідуальний підхід і успіх психолого-педагогічного впливу. Для цього необхідно вивчити ранній розвиток і виховання кожної дитини, її фізичний і психічний стан, планувати найближчі і більш віддалені корекційні завдання.

Висновки з проведеного дослідження. По-перше, в процесі розробки корекційно-розвивальної роботи були виділені основні методичні положення що, на наш погляд, треба враховувати при формуванні комунікативних здібностей у дітей із синдромом Дауна:

- засвоєння дитиною суспільного досвіду відбувається в процесі її спілкування з дорослими і з їхньою особистою участю;
- необхідною умовою розвитку дитини є емоційно-особистісний контакт з дорослим;
- створення передумов до співробітництва з дорослими і з однолітками може бути забезпечене системою прийомів, спрямованих на набуття дитиною соціального й емоційного досвіду, зафіксованого в слові;
- включення дітей у спільну ігрову діяльність сприяє вдосконаленню в них навичок колективної діяльності, формує основи психологічної готовності до навчання в школі;
- підготовка й організація занять передбачають індивідуально-диференційний підхід у навчанні, систематичність і поступовість, повторюваність і концентричність процесу, зв'язок з життям і використання матеріалу, доступного розумінню дітей.

По-друге, розроблена схема теоретичної бази для побудови корекційної

роботи з розвитку комунікативних здібностей у досліджуваного контингенту дала змогу чітко виділити основні складові корекційно-розвивальної роботи. У систему корекції розвитку комунікативних здібностей входять наступні складові: корекційно-розвиваючі заняття; ігрова терапія; лікувальна фізкультура (ЛФК); розвиток предметно-практичної діяльності; музичні заняття та стимуляція сенсорного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Выготский Л.С. Собрание сочинений в 6 т. / Л.С. Выготский. – М. : Педагогика, 1984. – Т. 4. – 265 с.
2. Лебединская К.С. Основные вопросы клиники и систематики задержки психического развития / К.С. Лебединская // Актуальные проблемы задержки психического развития [под ред. К. С. Лебединской]. – Москва : Наука, 1992. – С. 5–23.
3. Семенович А.В. Пространственные представления при отклоняющемся развитии / А.В. Семенович, С.О. Умрихин. – М. : [Б. и.], 1998. – 114 с.

УДК 159.9.072

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ФАХІВЦІВ ГРУП ПІРОТЕХНІЧНИХ РОБІТ ДСНС УКРАЇНИ

Криштанович Р.М., ад'юнкт
науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології
Національний університет цивільного захисту України

Стаття розкриває етапи й аспекти проведення професіографічного дослідження груп піротехнічних робіт ДСНС України. У ній проаналізовано методи та методики дослідження професіографії, розкрито поняття «професійно важливі якості».

Ключові слова: професіографія, професіограма, психограма, професійно важливі якості, методи, методики, група піротехнічних робіт.

Статья раскрывает этапы и аспекты проведения профессиографического исследования групп пиротехнических работ ГСЧС Украины. В ней проанализированы методы и методики исследования профессиографии, раскрыто понятие «профессионально важные качества».

Ключевые слова: профессиография, профессиограмма, психограмма, профессионально важные качества, методы, методики, группа пиротехнических работ.

Kryshchanovych R.M. RESEARCH PECULIARITIES OF PROFESSIONALLY IMPORTANT QUALITIES OF SPECIALIST GROUPS OF PYROTECHNIC WORKS SES UKRAINE

The article reveals the stages and aspects of the profессиоgraphic of pyrotechnic work of SES Ukraine. It analyzes the methods and techniques of research, determined the concept of "professionally important qualities".

Key words: profессиоgraphy, profессиоgram, psychogram, professionally important qualities, methods, techniques group of pyrotechnical work.

Постановка проблеми. На сьогодні професіографія має істотні досягнення, а кількість розроблених професіограм різних видів діяльності зростає. Це слугує допомогою у розкритті граней кожної професії, дослідженні професійно важливих якостей, які повинен мати майбутній фахівець. Розроблені професіограми несуть у собі важливу інформацію під час проведення профвідборів, оскільки в них наявна інформація, яка дає змогу якісно підбирати майбутніх фахівців для тієї чи іншої діяльності, зокрема в ДСНС України, ефективно та швидко розкрити нові грані особистості. До спеціалістів груп піротехнічних робіт висувуються жорсткіші вимоги, вони не можуть схибити, зробити помилку, а навпаки – повинні мак-

симально проявити свій професіоналізм, адже від ефективності діяльності залежить життя та здоров'я інших людей. У роботі постійно присутнє нервово-психічне напруження, наявні інтенсивні фізичні навантаження, що призводять до морфологічних, функціональних і біохімічних змін в організмі, які в подальшому можуть призвести до виникнення гострих чи хронічних перенапружень індивіда. Саме тому наше завдання – дослідити аспекти діяльності груп піротехнічних робіт, провести психологічне дослідження для розроблення психограми та професіограми даного виду діяльності, які в подальшому слугуватимуть основою при професійному відборі майбутніх спеціалістів цієї професії – витривалих, готових